

KAPITTEL 6

Mulige fellesskap i avdelingen

Analysen om fellesskap tar altså utgangspunkt i og legger til grunn fenomenologiens intensjonalitet som noe grunnleggende i mennesket. Utgangspunktet for analysen har ligget i å finne et perspektiv som kan forklare feltarbeidets utvikling mot fellesskap ut fra det empiriske materialet som avdekket beboerenhetenes noe ulike samhandlingsmønstre. Beboernes ulike måter å forholde seg til hverandre på skapte forskjellige nyanser i stemningen i den enkelte gruppe, og dette ble mer tydeliggjort gjennom den metodiske komparasjonen mellom avdelingene. Videre avdekket feltmaterialet at de forskjellige samhandlingsmønstrene så ut til å påvirke og samtidig forsterke beboernes oppførsel i fellesrommene. Med denne oppdagelsen har det vært viktig å anvende et teoretisk perspektiv som kan gi en fortolkningsmulighet/-ramme av at beboerne tross sin demenstilstand har en opplevelse av og forståelse for at de står i en eller annen form for relasjon til andre innenfor boenheten og/eller i avdelingen. Ved å legge til grunn den før-refleksive bevisstheten og med dens åpenhet mot verden som gir

en andre-rettethet, er det et perspektiv som gir muligheter for å belyse hvordan samhandling kan oppstå.

Når det her skal gis en analyse som kan belyse på hvilken måte de ulike formene for fellesskap skapes, blir det nødvendig å starte helt fra begynnelsen med å forstå hva det vil si at en person med demens har et selv. Inndelingen av det før-refleksive selvet og det refleksive selvet gir en distinksjon som åpner for å forstå nyanser av hva det vil si å være et jeg med en kropp av levd liv og med en demensdiagnose. Derfor vil jeg her først starte med menneskets mulighetsbetingelser som ligger i det pre-refleksive selvet, og på hvilken måte dette kan forstås å tre frem blant beboerne i demensavdelingene.

Menneskers mulighetsbetingelser

Startstedet for analysen blir dermed å se nærmere på, med et fenomenologisk perspektiv, hvordan det minimale selvet kan tre frem hos beboerne, fordi dette er en forutsetning for at mennesket utvikler seg til et sosialkonstruktivt selv (Zahavi 2014a). Her blir det viktig å trekke frem at det ligger en egenverdi i erfaringen som den før-refleksive bevisstheten gir. Dette betyr at mennesker med demens uavhengig av sin kognitive svikt ikke kan miste denne iboende subjektiviteten som ligger der som et grunnlag for det å være menneske i verden. Videre vil det si at sanselige hendelser som er knyttet til det minimale selvets 'for –meg-het' kommer før ens relasjon til andre. Det er noe som kommer gjennom menneskets førstepersons gitthet, og som medfører et eget eierskap til (og i) seg selv (Zahavi & Kriegel, 2015). Denne iboende subjektiviteten som ligger i en for-meg-het kommer til uttrykk på flere måter i det empiriske materialet. I demenssyndromets karakter kan den forstås som å vise frem den iboende pre-refleksiviteten gjennom beboernes sansende handlinger. Vi kan først gå inn på Gul boenhet og se litt nærmere på hvordan dette kan arte seg.

Jeg har tidligere gitt en kort beskrivelse av Aslaug som immobil, at hennes verbale uttrykk kommer som «ordsalat» og at hun sitter og «plukker» på klærne sine. Innenfor demensforskningen og demensomsorgen er «plukking» et begrep for et demenssymptom som er kategorisert under symptomer på utfordrende atferd (Rokstad, 2008), eller innunder

nevropsykiatriske symptomer (NPS) (Selbæk, 2018). Selbæk (2018) gir en tredelt hovedinndeling av nevropsykiatriske symptomer som psykotiske, affektive eller som agitasjon, hvor «plukking» er kategorisert under. Han viser til at agitasjon beskriver en tilstand med ytre uro og indre spenning, og hvor den ytre uroen manifesterer seg som bevegelser eller lyder. Videre sier han at personer med demens som har en form for agitasjon, ofte opplever indre spenning, uro eller ubehag, men at det ikke alltid er tilfelle. «Repeterende bevegelser eller lyder kan trolig forekomme uten personen opplever noen sterk indre spenning. I så måte kan ordet agitasjon være forvirrende» (Selbæk, 2018, s. 249).

Med en fenomenologisk tilnærming til Aslaugs plukking på klærne, kan hennes plukking sees på som at hun sanser et objekt uten at hun trenger å være bevisst at hun «plukker». Det vil bety at Aslaug har en ureflektert kjennskap til den opplevelsen hun lever gjennom, noe som da kan forstås uavhengig av om hennes repeterende handlinger kan skyldes en demenstilstand. Den før-refleksive tilstanden gir seg her utslag hos Aslaug gjennom en ureflektert erfaring om at hun plukker på klærne. Dette fordi det før-refleksive innebærer at det finnes et jeg som foretar seg noe som ligger utenfor seg selv. Selv om det minimale selvet er et erfaringssubjekt, betyr ikke dette at det er et omsluttende selv, sier Zahavi (2017b), og viser til at dette ligger i subjektets intensjonelle erfaring – å ha en åpenhet til verden og andre mennesker.

På samme måte som Aslaug har repeterende bevegelser ut fra sin demenstilstand, står Sigurd midt på gulvet inne på Gul boenhets stue og kommer ikke videre (s. 98). Det kan se ut til at han er «låst fast» i sin kroppslige posisjon. Samtidig kan vi se at han har blikket vendt mot der Leif sitter, og en ledig stol ved siden av. Sigurds rettethet kan være en ubevisst sansning mot den ledige stolen og/eller Leif. Det er ikke i utgangspunktet lett å vite om han er bevisst hva han sanser, og om han ønsker å sette seg ved siden av Leif i den ledige stolen, men han gir en pekepinn mot at i hans intensjonalitet ligger det også en andre-rettethet mot noe (stolen) eller noen (Leif). Sigurds «låste positur» og Aslaugs «plukking» viser at det finnes en andre-rettethet i seg selv, det Sartre kaller *ipseity* (Zahavi, 2000, 2014a). Zahavi trekker frem at det også er en andre-rettethet til verden og en andre-rettethet til andre subjekter (Zahavi, 2000, 2007). Aslaug

og Sigurd har i seg en andre-rettethet som er ubevisst, men vi kan ikke i utgangspunktet være sikre på om Sigurd også har en bevisst andre-rettethet mot Leif eller mot stolen. Dette kan vi ha en mulighet til å finne ut av om vi spør ham eller prøver å hjelpe ham dit, men det er ikke poenget i denne sammenhengen. Eksempelet med Sigurd er her for å vise at det minimale selvet har en konstituerende sosialitet, som ligger til grunn for andre former for det pre-refleksive selvet, eller dimensjoner av selvet, som har dette iboende mellommenneskelige i seg.

Inne på Gul enhet sitter også Gertrud og tapper med fingrene på armlenet på stolen. Selv om hun har øynene lukket og er verbalt stille, viser tappingen at hun følger rytmen til musikken i stua. Hun gir oss her en mulighet til å kunne ane, i sterkere grad enn hos Sigurd, hva som er hennes intensjonelle bevegelser. Hennes kroppslige uttrykk avdekker hva hun antagelig holder på med, om det er pre-refleksivt ubevisst, eller om hun er bevisst det hun sanser. Det pre-refleksive selvet gir oss derfor mulighet til å betrakte andres rettethet. Beboernes fakter og tale gir oss andre som ser dem, signaler om hva deres før-refleksive bevissthet holder på med. Dette, sier Sokolowski (2000), er fordi vårt kroppsspråk ikke bare er likegyldige bevegelser, men gir informasjon om intensjonelle handlinger som kommer fra vår tankevirksomhet.

Som mennesker er vi en kropp, og denne er utgangspunktet for vår erfaring i verden. Det er her subjektiviteten springer ut fra, som også viser at vi har en kropp. Det er gjennom vår egen kropp og i rettethet mot andre vi kan få øye på hvordan andre mennesker erfarer gjennom deres kroppslige bevegelser. Merleau-Ponty (1968) sier at verden er synlig fordi vi som mennesker hele tiden tar del i den, og fordi vi allerede er i den. Det er et gjensidig samspill mellom bevisstheten og verden. Slik jeg forstår dette, kan det være mulig å si at det pre-refleksive er noe som er usynlig til stede som et grunnleggende utgangspunkt for det menneskelige, og som gjennom intensjonaliteten skaper en osmose¹¹ i overført betydning ved å tre frem slik at de intensjonelle handlingene et menneske har, blir synlige for andre.

---

11 Ved osmose transporteres vann gjennom en semipermeabel membran til den siden konsentrasjonen av oppløst stoff er størst (Sand et al., 2006, s. 26).

Utgangspunktet for den menneskelige sosialitet

Denne tenkningen om menneskers sosialitet innbefatter en forståelse av at vi i utgangspunktet har en tilhørighet til andre mennesker i verden. Det fenomenologiske perspektivet på selvet er her altså per se sosialt. Situasjonene ovenfor viser at personer med demens i utgangspunktet har denne grunnleggende forutsetningen for å søke mot andre mennesker. Det er noe iboende, og påvirker derfor deres tilværelse på avdelingen. Samtidig vil også demenssymptomene påvirke på hvilken måte denne rettetheten kommer til uttrykk.

Å forstå hva den enkelte beboer holder på med i sin pre-refleksive bevissthet, er ikke gitt. Det er ikke bare selve demenstilstanden, men også kulturelle og sosiale faktorer som kan påvirke våre muligheter til å forstå hva andre holder på med. Samtidig viser det empiriske materialet eksempler på hvordan den enes før-refleksive bevissthet og andre-rettethet til omgivelsene, skaper inngang til samhandling fordi alle beboerne har denne andre-rettetheten, som Aslaug, Sigurd og Gertrud har gitt eksempler til. Med disse beboerne som bakgrunn for forståelsen av vår tilgang til verden, og dermed til sine omgivelser og til andre mennesker, vil jeg nå gå et skritt videre for å belyse hvordan denne andre-rettetheten skaper intersubjektivitet. Jeg vil derfor her trekke frem noen situasjoner som kan belyse hvordan dette kan komme til uttrykk og åpne for intersubjektivitet mellom beboere. Intersubjektivitet er viktig fordi det er en grunnleggende faktor for å kunne skape en felles erfaring og eller opplevelse av å være et vi.

Går vi tilbake til Gul enhet, sitter Leif sammen med de andre beboerne rundt spisebordet (s. 86–87). Leif sier plutselig «hjulskift» ut i luften, noe som kan forstås ut fra hans før-refleksive bevissthet som vist til tidligere. Det som skjer når Leif sier dette «ut i luften», er at Maren responderer med å henvende seg til ham og spørre hva han snakker om. Hun har en andre-rettethet mot Leif, som i sin tur blir tatt ut av sin mulige sanselige ubevisste før-refleksive tilstand. Han ser på skiltet utenfor vinduet og sier «hjulskift» en gang til, og formidler så til Maren hva det er han tenker på. Han blir bevisst det sansende objektet, samt at han får en andre-rettethet mot Maren og blir var de andres tilstedeværelse ved spisebordet. Med deres gjensidige rettethet mot hverandre, fortsetter Leif med å uttrykke sin undring over at noen driver med hjulskift i et boligområde.

I stua på Blå boenhet sitter Emma og mumler for seg selv og ser nedover i korridoren (s. 106). Det høres ut som hun teller. Hun påvirkes ikke synlig av Solrun som kommer gående med sin rullator inn på stua og mot henne. Det er først når Solrun spør hva hun holder på med, at Emma blir var Solruns tilstedeværelse. Lampetellingen manifesterer seg ikke umiddelbart som en refleksjon over lampene eller hvem Solrun er, men i det at Solrun snakker til henne, blir hun klar over at det er noen i rommet, og at det var noe hun holdt på med. Hun vender seg mot Solrun og forteller at hun teller lampene i korridoren. Hun er ikke sikker på hvor mange det er. De to får en resiprok (gjensidig) andre-rettethet. Solrun setter seg så ved siden av Emma og begynner også å telle. Begge teller. De samkjører sine fokus. Etter hvert snakker de sammen for å finne ut hvor mange lamper det er, og blir enige om 16 stykker. I det momentet de begynner å snakke sammen for å bli sikre på antallet lamper, skifter de fra å ha et samkjørt fokus til å samhandle.

På samme måte som Emmas lampetelling, viser Leifs «hjulsjikt» hvordan forskjellige objekter/gjenstander den enkelte sanser før-refleksivt, avdekkes og åpner opp for en mulig relasjon med andre beboere.

Et tredje eksempel er hentet fra Lilla boenhet når Turid ligger og roper fra sengen sin inne på rommet (s. 84–85). Hennes rop kan være en mer eller mindre bevisst handling ut fra hennes demenssymptomer, men uansett er det en type andre-rettethet, som kan være enten i seg selv eller mot noe eller noen. Poenget her er at Turids rop skaper en oppmerksomhet fra Solfrid og Berit, som responderer på hennes rop. De kommer henne i møte ved å tre inn i rommet og snakke med henne, samtidig som de stiller rundt sengen hennes. Denne andre-rettetheten mot medbeboere og andre i avdelingen og søken etter hverandre, belyser også den spesielle formen for intensjonalitet som er knyttet til empatien.

Empati

Zahavi (2014a) viser til at empati er den grunnleggende sensitiviteten til å se, erfare og forstå andres mennesker uten at man selv gjennomlever de samme opplevelsene eller erfaringene. Empati er derfor en spesiell form for andre-rettet intensjonalitet i det at den retter seg mot andre subjekter.

Situasjonen ovenfor, med Turids roping fra rommet sitt, viser at det gjør noe med Solfrid og Berit ved det at de går inn til henne. Det ligger i denne grunnleggende empatien en sanselig forståelse for andre som ikke har med følelser for den andre å gjøre. Her er det bare en kjennskap til den andre i kraft av selv å være et menneske, et subjekt (Zahavi, 2014a). Dette perspektivet åpner for, og er utgangspunkt for, at vi utvikler et refleksivt selv, som dermed kan gi innsikter i hvordan vi kan utvikle samhørighet med andre.

Går vi tilbake til Turids roping og Solfrids og Berits respons, er utgangspunktet at de viser at de, ut fra Turids innstendige roping, skjønner at hun vil noe. Berit og Solfrid reagerer på Turids kroppsliggjorte erfaringer. Når de så videre spør Turid hva hun vil, viser de interesse for å høre hvorfor hun roper. Den grunnleggende empatien gir Solfrid og Berit mulighet til å forstå hvorfor hun roper, fordi den er en spesiell type epistemisk tilgang til å få (be)kjennskap til andres opplevelser og følelser. Zahavi og Rochat (2015) viser til at det ikke er en første-persons(be)kjennskap, men heller en klart adskilt andres-bekjentskap. Utgangspunktet for empatien er derfor ikke at vi deler andres følelser, lyster, opplevelser og erfaringer, men skjønner deres kroppslige uttrykk og behov, uten nødvendigvis å forholde oss til det. Empati er dermed i sin grunnleggende form ikke noe som gir en resiprositet mellom to mennesker.

Hendelsen ovenfor kan være et eksempel på empati som en grunnleggende form for sosialitet, som ikke gir en dyp eller inngående forståelse av den andre, men er utgangspunktet for å kunne få en større forståelse og innlevelse i andre menneskers situasjon. Den blir derfor en betingelse for menneskers muligheter til å utvikle og oppleve en type samhørighet.

Går vi tilbake til situasjonen ovenfor, skjer det noe på rommet til Turid når Solfrid kommer. Solfrid begynner å snakke med Turid og stille rundt henne, slik at hun skal få det bedre. Disse handlingene avdekker at empatien nå tar en annen form og har et annet nivå. Situasjonen kan tolkes dit hen at Solfrid får sympati med Turid i hennes tilstand og ønsker å hjelpe. Et annet eksempel er Turid som sitter ved spisebordet med vått hår og fryser (s. 79). Solfrid prøver her også å hjelpe Turid slik at hun ikke skal fryse, ved å gå på leting etter tøy som kan varme Turid. Med dette viser Solfrid igjen at hun har forståelse for Turids ubehag og ønsker å hjelpe.

Hun viser sympati for Turids situasjon på samme måte som da Turid lå og ropte i sengen. Zahavi peker på at det er i sympatien at vi kan dele opplevelsen av den andres situasjon. Derfor belyser det å ha sympati for en annen, slik Solfrid har overfor Turid, til et annet nivå som kan knyttes til det refleksive, mer komplekse selvet.

Zahavi (2014a,b) viser til at begrepet empati kan forstås på forskjellige måter, ta forskjellig form og avdekke ulike nivå av mellommenneskelig forståelse. Turids rop skaper en reaksjon hos Solfrid, som senere kan sies å utvikles til noe mer enn den grunnleggende empatien, men belyser også hvordan den mellommenneskelige relasjonen kan vokse frem. Situasjonene med Turid og Solfrid kan derfor være eksempler på hvordan empatiens utgangspunkt som en byggestein mellom det før-refleksive selvet og den videre utviklingen av det refleksive, komplekse selvet. Det komplekse selvet innebærer utviklingen av kognisjon, erfaringer og er knyttet til den enkeltes kultur og historiske kontekst (Zahavi, 2014a). Ut fra Solfrids omsorg for Turid gjennom hennes bevegelser og handlinger, viser hun at hun har noen gjenværende ressurser som kan knyttes til hennes refleksive, komplekse selv. Det at Solfrid prøver å finne løsninger for Turids ubehag, avdekker også en kompetanse om å samhandle og å knytte relasjoner. Samtidig viser også feltnotatene at samhandlingen har noen utfordringer gjennom demenssymptomenes mange «irrganger».

Å være meg sammen med andre – demenssymptomenes innvirkning

Menneskets sosialitet utvikles gjennom et menneskes kognisjon, erfaringer, kultur og historie, som den enkelte tar med seg inn i samhandlingen med andre mennesker. Det refleksive selvet utvikles gjennom sine relasjoner i livet, og det er også her normer og verdier formes. Kompleksiteten knyttet til både demenssyndromet og den enkeltes erfaring og historie vil derfor være med å påvirke opplevelsen av tilhørighet til de andre.

Det er i denne sammenstillingen at mennesker med demens har eller får ulike utfordringer i sin samhandling. Hukommelsen svekkes, og tid og rom er flytende enheter som påvirker forståelsen av både fysisk sted og relasjoner i omgivelsene. Samtidig er emosjoner og følelser noe som

bevares langt inn i demenslidelsen (Dietrichs, 2015; Engedal & Haugen, 2009; Karlsen, 2008)

Demenssymptomene kan derfor utfordre samhandlingen, noe som da også vil påvirkes av den enkeltes erfaring og historie ut fra sitt levde liv. Demenssyndromet, med sin flytende tid og romlighet og svekkede ressurser, påvirker også på hvilken måte beboerne opplever et fellesskap i boenheten. Forståelsen av hva en annen foretar seg eller snakker om, utfordrer opplevelsen av å ha eller gjøre noe sammen. Repeterende handlinger, som Aslaugs «plukking» på klærne, er et eksempel på en demenstilstand som viser hvordan det før-refleksive trer frem og preger hennes tilstand. Men det at Gertrud sitter og tapper takten til musikken, kan også være noe mer enn en repetitiv handling. Gertrud har gjennom sitt levde liv tilegnet seg erfaring og kunnskap. De rytmiske bevegelsene hun gjør til musikken, kan avdekke en kroppslig hukommelse som trer frem og som kan knyttes til det mer komplekse selvet. Kroppens hukommelse er bærer av det levde livet. Det komplekse selvet avleires i kroppen, og dermed vil biter av det mer normative, fyldige, narrative jeget den enkelte innehar, tre frem gjennom kroppslige og verbale uttrykk i forskjellige situasjoner selv ved en demenstilstand.

Brockmeier (2014) viser til at en person med demens reagerer adekvat ut fra de ressursene de har, men at demenssyndromets karakter gjør det vanskelig å klare å sile ut den informasjonen man kunne tidligere. Intenjonen en beboer har når vedkommende foretar seg noe i omgivelsene, trenger ikke være patologisk, selv om det kan være demenssyndromet som gjør at personen handler som den gjør. Det kan bare virke ulogisk på andre fordi vi ikke forstår hva den enkelte holder på med, eller at han eller hun handler annerledes enn det som forventes eller aksepteres. Situasjonen på Grønn enhet hvor Vesla spør Thyra om å låne tjue kroner kan være et eksempel (s. 104). Hva grunnen til at Vesla spør Thyra om å få låne tjue kroner er ikke godt å vite, fordi hun har ikke en kognitiv kapasitet der og da til å gi noen forklaring. Det som trer frem, er hennes gjentagende forespørsel og oppmerksomhet rettet mot Thyra. Thyra på sin side svarer ut fra at hun har en formening om å bidra, men senere. Det at Vesla spør om å få låne tjue kroner, setter i gang en involvering av flere i stua. Her kommer det frem både et spørsmål om hvorfor, fordi Kirsten

kan ikke se noen hensikt med at Thyra skal gi henne penger. Det kan ut fra konteksten også forstås som at Kirsten synes forespørselen om penger ikke passer seg. Den videre uoverensstemmelsen mellom Thyra, Kirsten og Oline kan belyse både et «svakere filter» i deres oppførsel, samtidig som deres forurettelse avdekker en form for vurdering ut fra deres verdier og normer. Veslas gjentakende spørsmål preges av hennes demenslidelse. Samtidig kan hennes forflytning med rullatoren ut av stua og med bøyd hode tolkes som at hun blir var de andres følelsesmessige toneleie, noe som kan indikere at hun opplever et følelsesmessig ubehag, enten hun forstår ordene eller ikke. Det at hun stopper med spørsmålet og fjerner seg fra stua, kan tolkes dit hen at hun har en opplevelse av å bli forurettet eller opplever en krenkelse uten at hun nødvendigvis får med seg ordene. Skam er noe som fører til en reduksjon i selvtillit eller selvrespekt og er en smertelig bevissthet om egne personlige feil og mangler. Det er en viktig distinksjon mellom det å være flau og føle skam, sier Zahavi (2014a). Han viser til at flauter er noe vi kan fortelle om og le av i ettertid, mens skammelige og ydmykende situasjoner er situasjoner noe vi som oftest ikke ler av og gjør et nummer ut av i ettertid.

Denne forurettelsen eller følelsen av å bli krenket kommer frem også i situasjonen med Jorunn som kommer gående i korridoren med morgenkåpen sin fordi hun fryser (s. 109). Det at Solrun kommenterer at hun ikke kan gå slik, skaper sinne og frustrasjon hos Jorunn og gjør henne oppbrakt og lei seg. Denne situasjonen kan også belyse en mulig forskjellig forståelse av hendelsen og stedet situasjonen oppstår i. Solrun ser morgenkåpen som morgenkåpe, og mener derfor at det er upassende å gå i korridoren i en slik påkledning. Dette kan forstås ut fra at korridoren er et offentlig sted, og morgenkåpe er noe man har «hjemme» – eller inne på rommet sitt. For Jorunn kan korridoren høre til som en del av «hjemme». Det kan også hende at hun forstår morgenkåpen som en «utekåpe» det dermed er helt i orden å være «ute» blant folk med. Utgangspunktet for å ta på morgenkåpen/kåpen var at hun frøs. Hennes kroppslige opplevelse av at det er kaldt, har ført til at hun har prøvd å finne en løsning. Når løsningen ikke oppleves riktig av Solrun, kommer Jorunn i en nedverdiggende situasjon i måten Solrun sier det på, og kanskje også fordi en pleier står ved siden av og er enig med Solrun. Det er noe ved denne situasjonen

som skaper et ubehag for Jorunn, og som fører til at hun blir sint og lei seg.

Ut fra et fenomenologisk perspektiv kan det tolkes dit hen at både Solrun og Jorunn vurderer situasjonen ut fra sine innlærte normer. Det kan lett tenkes at Jorunn også i tidligere tider ikke ville valgt å gå ute i korridoren med morgenkåpe, men på grunn av hennes demenstilstand har forståelsen av hva morgenkåpen er for noe, skapt en vanskelig situasjon for henne i møte med Solrun. I en senere situasjon, når Jorunn konfronterer Solrun med at hun har tatt stearinlys som ikke er hennes (Solruns), er det hun som anklager Solrun for dårlig oppførsel (s. 109). Begge konfrontasjonene mellom Jorunn og Solrun avdekker demenssyndromets påvirkning i samhandlingen, gjennom deres ulike forståelser av hva som egentlig foregår. I situasjonen med stearinlysene er det Jorunn som blir mest indignert fordi hun mener Solrun stjeler, mens Solrun avviser anklagen Jorunn kommer med. Dette fordi hennes egen forståelse er at hun ikke har stjålet, men funnet stearinlysene. Å finne er jo ikke det samme som å stjele. Derfor kan det se ut til at Solrun blir indignert, men ikke føler seg krenket på samme måte som Jorunn gjorde med morgenkåpen. En mulig tolkning kan ligge i at Jorunn opplevde en form for skam, mens Solrun ikke opplever skam fordi hun mener hun ikke har gjort noe galt.

Drummonds (2009) distinksjon av Husserls begrep *wahrnehmen* og *wertnehmen* (s. 127) kan underbygge hvordan følelsesmessige reaksjoner er både noe iboende og noe som er opparbeidet sosialt og kulturelt. Han viser videre til at en emosjonell følelse både kan være knyttet til en episode eller hendelse og til noe som ligger i oss. Det gjør at beboernes følelsesmessige reaksjoner på noe som skjer eller på andres måte å være på, påvirker reaksjonen til den enkelte. Den kroppslige hukommelsen er både styrt av kroppslige følelser (*wahrnehmen* – sensorisk perseptuell sansefølelse) og den intensjonale følelsen som innebærer vår evaluerende oppfattelse av ting og situasjoner (*wertnehmen*). I evalueringen ligger det en følelsesmessig reaksjon på noe som er knyttet til en type verdifastsettelse av et objekt eller en situasjon. Følelsene arbeider samtidig både i den før-refleksive selv-bevisstheden og i bevisstheden av objektet. En slik forståelse vil igjen underbygge beboernes følelsesmessige reaksjoner og måter å forholde seg til hverandre på. Selv om tolkningen

av en situasjon kan være «gal» både i oppfattelse og forståelse av situasjonen på grunn av deres demenssymptomer, er den like fullt opplevd som sann for den enkelte beboer. Så selv med kognitiv svikt ligger det lagret en kroppslig historie som reagerer på det den enkelte oppfatter som bra eller dårlig. Dette avdekker at beboeres refleksive selv spiller inn gjennom deres følelsesmessige evalueringer. Zahavi (2014a) viser til at det er gjennom vår oppvekst at vi lærer sosiale ferdigheter som springer ut av utviklingen av skam, noe som fører til at den som føler skam, må ha en narrativ kapasitet (Zahavi, 2014a).

Følelser, normer og verdier

Videre avdekker de to episodene med Solrun og Jorunn ovenfor at beboerne kan ha forståelse av situasjonen ut fra deres normer, verdier, mål, overbevisning og beslutninger. Jorunn og Solrun, samt situasjonen der Vesla spurte Thyra om tjue kroner og Kirstens innblanding, avdekker at de responderer følelsesmessig på samhandlingen. Dette viser at de ikke er likegyldige til det som betyr noe for dem. Gjennom et langt liv har de gjort emosjonelle investeringer som kommer frem i deres vurdering av situasjonen. Zahavi (2014a) viser til at følelser som skam, skyld, stolthet, håp og anger er med på å bidra til at vi gjør en refleksjon, som gir oss en selvforståelse. I refleksjonen skaper vi et refleksivt selv. Følelser og verdier er derfor viktige i vår utvikling av det refleksive selvet. Med våre verdier og normer lager vi våre grenser som vi også setter overfor andre. Dette blir viktig, fordi når noen trår over våre grenser, kan vi bli ydmyket, og dette vil kunne skape begrensninger for vår samhandling med andre. Det kan se ut til at demenssyndromet bidrar til begrensninger i samhandlingen gjennom at grensene for akseptert oppførsel av andre mot en selv, skaper utfordrende situasjoner. Samtidig viser situasjonene ovenfor at grensene og begrensningene er flytende i tolkningen av ens egen situasjon i møte med den andre.

Møtene ute i korridoren på Utsikten kan forstås dit hen at både Jorunn og Solrun gjør sine vurderinger ut fra sine respektive normer og regler, som de lever etter eller har levd etter. Deres grenser for hva de tolererer av andre på den ene siden, og hvordan de selv forstår seg selv i andres øyne,

kan kompliseres gjennom demenssymptomene. Det kan være mulig å tenke seg at også Solrun mener det er galt å stjele, men opplever ikke selv at hun stjeler fordi hun mener hun har funnet disse stearinlysene og har rett til å ta dem. Demenssyndromet utfordrer fellesskapet nettopp gjennom forskjellige situasjonsforståelser som er knyttet til den enkeltes følelser og verdier, og som samtidig kan endre seg i andre sammenhenger ut fra den enkeltes forståelse av konteksten de er i.

I forlengelsen av verdifastsettingene ut fra de forskjellige situasjonene ovenfor, kan dette også henge sammen med at beboerne har en ubevisst forståelse av at de har samme verdier gjennom den samfunnsmessige og kulturelle konteksten de er oppvokst i, det Szanto (2016) trekker frem som *communal person* (CP). Det vil si at et samfunn har iboende verdier som ligger i «samfunnspersonen», og som gjør at vi alle blir bærere av verdier innenfor den samfunnsmessige og kulturelle kontekst vi er innenfor, og ikke bare som enkeltindivider.

Omtenkksomhet versus konfrontasjoner – ulike relasjoner

Ovenfor har jeg gjennom forskjellige situasjonsbeskrivelser trukket inn fenomenologiske begreper som kan belyse noen faktorer som spiller inn for utviklingen av en type samhandling og/eller samhörighet blant beboerne. Situasjonene viser at de forskjellige møtene mellom beboerne på avdelingene har ulike kvaliteter. Det som er felles for eksemplene, er at empatien er der som en grunnleggende struktur i mennesket for å kunne utvikle seg sosialt til et kompleks selv (Zahavi, 2014a). Gjennom vår utvikling til å bli sosiale mennesker benytter vi vår sosiale kognisjon som ikke bare består av kognisjon, men også affektive og kroppsliggjorte interaksjoner (Szanto & Moran, 2016) Å føle seg krenket eller oppleve skam, skaper en annen relasjon til de andre enn når andre viser en type medfølelse og omsorg. Intersubjektiviteten har da forskjellig kvalitet som kan forsterkes eller avta ut fra hvordan situasjonen forstås og takles. Demenstilstanden den enkelte har, samt deres kroppslige hukommelse, bidrar også inn til hvordan en opplevelse eller stemning blant beboerne kan utvikle seg. Zahavi (2015a) viser til at det er noen faktorer

som må være til stede for å ha en vi-forståelse. Han sier at resiprositet (gjensidighet) er viktig for å oppleve et vi. Videre må det være en felles oppmerksomhet, noe som krever både koordinasjon og evnen å ta et andre-perspektiv. I dette ligger det å ha en emosjonell erfaring som er samkjørt (Zahavi, 2015a).

Det kan altså se ut til at de forskjellige måtene å forholde seg til hverandre på, gir ulike kår for å utvikle en samhørighet eller en form for fellesskap. Det empiriske materialet har til nå antydnet noen forskjeller i beboernes måter å samhandle på, som dermed kan sies å skape forskjellige stemninger i avdelingen. Jeg vil nå videre trekke frem noen situasjoner for å synliggjøre de noe ulike nyansene i beboernes samhandling, fordi dette kan påvirke på hvilken måte og hvilke muligheter man har til å skape en form for fellesskap i avdelingene.

Medfølelse og overbærenhet

Det som trer frem på Lilla boenhet, er at empirien avdekker flere situasjoner hvor beboerne viser at de har omtanke for hverandre. Et eksempel er Thora, som blir gjenstand for oppmerksomhet rundt bordet fordi hun ikke ser så godt, og klager over dette. Hun finner ikke maten på tallerkenen eller klarer ikke å få den opp til munnen for å spise uten litt hjelp (s. 80–81). Særlig Hulda og Solfrid følger opp Thora og passer på at hun får spist. De følger med for å eventuelt tre støttende til om hun ikke klarer å få i seg maten. Hvorfor de spesielt er opptatt av Thora, kan muligens være påvirket av flere faktorer. Thora gir uttrykk for at hun ikke ser, noe som gjør det vanskelig å vite hva slags mat som er på bordet, og å gripe tak i maten på sin egen tallerken. (Her kan også demenssymptomer spille inn i Thoras forståelse av hvordan hun skal få maten opp fra tallerkenen,¹² noe som gjør spisingen mer kompleks.) Videre kaller Hulda Thora for gamlemor eller bestemor, selv om de begge er i 90-årene. Hva som kan

---

12 Hennes demenstilstand kan også spille inn i forhold til symptomer som apraksi og agnosi. Apraksi: Manglende evne til å utføre praktiske handlinger til tross for full førlighet og forståelse av det som skal gjøres (Engedal & Haugen, 2009). Agnosi: Manglende evne til å gjenkjenne eller identifisere objekter til tross for intakt sensorisk funksjon (Engedal & Haugen, 2009).

være grunnen til at Hulda kaller Thora for gamlemor, blir bare antagelser, men det kan være at Hulda selv mener at hun er mye yngre. Demenssyndromets flytende temporalitet kan erfaringsmessig skape en forståelse av at man selv er ung (her Hulda), mens andre rundt forstås som gamle (her Thora). Slik sett kan det være en norm om å hjelpe de eldre som også kan gjøre seg gjeldende i opptattheten med å bistå Thora. Dette er bare antagelser, men kan implisitt være en del av Huldas konsentrerte opptatthet av Thora. Poenget er at uansett viser Hulda medfølelse for Thora. Medfølelsen eller omsorgen som avdekkes, skaper muligheter for en opplevelse av noe felles eller en type samhörighet.

Denne opptattheten av hverandres velbefinnende kommer også til uttrykk blant damene rundt bordet når Hulda kommer og forteller at klærne ikke er hennes (s. 80). Hulda deler sin erfaring med de andre. Spesielt Solfrid viser verbalt sin innlevelse og medfølelse i det å ikke finne sine egne klær. Når Hulda ler av det, ler de andre med.

Et annet eksempel kan være Solfrids sympati med Turid som sitter og fryser, som vist til tidligere. Solfrid går på leting etter tøy som kan varme Turid. Med dette viser Solfrid at hun har forståelse for Turids ubehag og ønsker å hjelpe.

Disse situasjonene kommer tydelig til uttrykk både verbalt og med kroppsspråk. En annen situasjon som kan tolkes som en omsorgshandling bare i kraft av en kroppslig handling kan være Leif på Gul enhet som holder Sigurd fast i armen så han ikke skal reise seg opp med fare for å falle.

Tilbake på Lilla boenhet er situasjonen rundt kaffebordet hvor Turid klager på «alt» en litt annen og mer kompleks situasjon (s. 82–83). Hennes enetale om at kaffen er for varm, pleieren er slem og at de andre sitter og glori, kan tilskrives hennes demenstilstand. Samtidig viser hennes endring av oppførsel og «taktikk» med å synes at kaffen er god likevel at hun har tatt signalene fra de andre rundt bordet. Den gjentagende «masingen» får etter hvert damene rundt bordet til å signalisere at Turids oppførsel ikke passer seg. I begynnelsen blir det litt fnising dem i mellom, noe som kan tolkes som at Turids gjentagende klaging blir litt latterlig. Når hun ikke gir seg, får hun til slutt et tydelig signal av Oddrun og Ingrid. Oddrun retter pekefingeren mot henne med et kroppsspråk som sier at

nå er det nok, og Ingrid spør pleieren om hun blir lei seg. Dette får Turid til å spørre pleieren om hva hun skal gjøre, og hun roer seg. Situasjonen viser at de andre rundt bordet ikke har noen sympati for hennes klager, men avslutningen av kaffestunden kan tolkes som at de andre gir til kjenne overfor Turid en overbærenhet med hennes oppførsel når hun til slutt roer seg. Deres overbærenhet kan ligge i en forståelse av at man kan gjøre uakseptable ting/handlinger, men at man tar deg inn i folden igjen når atferden endres til det som er kulturelt akseptert. Turid konfronteres med sin (uakseptable) måte å være på, men samtidig gir de andre damene henne en mulighet til å «tre inn i gruppen» igjen. Dette førte til at den noe anstrengte stemningen rundt bordet endret seg til en hyggelig og god stemning igjen.

Overbærenhet og «hacking»

Når Vesla på Grønn enhet spør Thyra om å få låne tjue kroner, viser situasjonen at Thyra i utgangspunktet har en overbærenhet med Vesla i det at hun sier hun skal få «etterpå». Når Kirsten og Oline blander seg inn, sier Thyra at Vesla ikke kan noe for det. Dette skaper vanskeligheter for Thyra, som derfor etter hvert også selv føler seg forurettet av Kirsten og Oline.

Situasjonen før frokost hvor Kathy, Thyra og Kirsten snakker sammen, kan først sees som en type anerkjennelse og overbærenhet over at Kathy sier hun er ny i avdelingen og presenterer seg (s. 89). Samtalen kan knyttes til forståelsen av hvordan en fremmed eller nykommer skal møtes og hilses. Etter hvert som frokosten nærmer seg og flere beboere kommer til, oppstår det gnisninger når det viser seg at det som var fast plass rundt spisebordet nå er endret. Likeledes viser Solrun og Jorunns konfrontasjoner om Jorunns morgenkåpe i korridoren og Solruns «anskaffelse» av stearinlys at situasjonene utvikler seg negativt. Selv om situasjonene etter hvert avsluttes og blir roligere, fører det ikke til en gjenopprettende balanse slik som på den Lilla boenheten, men «konflikten» ligger der fortsatt. Det kan se ut til at den enkelte enhets gjensidige oppførsel forsterker hverandre. Denne gruppedynamikken påvirker dermed stemningen i avdelingen. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel åtte.

Alene sammen

I erfaringen av et vi handler det om å identifisere seg med den andre. Det er å ha en følelse eller opplevelse av samhørighet. Demenssyndromets irrganger kan utfordre forståelsen av den andre eller hverandre, slik at vi-opplevelsen ikke er gjensidig. Et eksempel fra Blå boenhet er Marie og Oskars ulike forståelse av sin relasjon til hverandre (s. 108). Marie tror ofte at Oskar er mannen hennes, og med ansiktsuttrykk og kroppsspråk gir hun til kjenne en type samhørighet med Oskar. Oskar på sin side forstår ikke, eller mistolker Maries gester og ord. Forståelsen eller tilskrivningen av hverandres roller påvirker oppfattelsen av hvilken relasjon og samhørighet de har til hverandre. For Marie er de to et vi, mens Oskar ikke deler denne forståelsen. Det kan se ut til at demenssymptomer som flytende tid og sviktende hukommelse kreerer pseudo-vi gjennom at én kan føle og oppleve seg forent med den annen uten at det er reelt gjensidig forstått av den andre. Zahavi og Salice (2016) viser til Gerda Walther, som sier at det må være et element av en gjensidig bevissthet for å ha en felles erfaring av å dele samme følelse, og et affektivt bånd eller en forbindelse som gjør at mennesker identifiserer seg med hverandre og føler eller har en opplevelse av samhørighet (Walther, 1923, s. 33, referert i Zahavi & Salice, 2016) Å dele en emosjon, eksempelvis Maries glede over å være sammen med Oskar, skaper ikke et vi når ikke Oskar har den samme gleden av å sitte sammen med Marie, fordi han ikke oppfatter å ha en samhørighet med henne, som hun tror han har. For å ha en felles emosjon som skaper et vi, må det være en gjensidighet (Zahavi & Salice, 2016). Slik sett er Marie alene sammen med Oskar.

Et annet aspekt som er knyttet til emosjonenes manglende påvirkning av å skape et vi, er det som trer frem gjennom emosjonell smitte. Situasjonene med Solrunns og Jorunns kranlinger i korridoren om stjepling av stearinlys eller morgenkåpens plass «ute blant folk» forårsaket en uro i korridoren. Dette førte til at det spredte seg en uro blant de andre beboerne, som igjen skapte en tiltagende uro som ga seg utslag i at flere begynte å «vandre»¹³ opp og ned i korridoren. Ofte ble det til at én og én

---

13 Vandring er på samme måte som Aslaugs plukking kategorisert under nevropsykiatriske symptomer (NPS), gruppert under agitasjon (Selbæk, 2018).

gikk etter hverandre på rekke og rad opp og ned mellom enhetene. Dette kan forstås som at Jorunns og Solruns sinne og frustrasjon smittet over på de andre og ga seg utslag i en ofte «hvileløs» vandring som igjen forsterket uroen i avdelingen. Denne tilstanden av emosjonell smitte kan forklares med at beboerne bokstavelig talt fanger følelsen som er til stede (Scheler, 2008, s. 15, referert i Zahavi & Salice, 2016). Følelsen, som eksempelvis sinnet og frustrasjonen som oppstår mellom Solrun og Jorunn, blir overført til de andre beboerne på en slik måte at de oppfatter den som deres egen følelse. De andre beboerne blir på en måte infisert med Solrun og Jorunns følelser (eks. frustrasjon), og dette fører til at den enkelte beboer opplever deres følelse som sin egen uten at de andre beboerne nødvendigvis blir var at de andre opplever eller har den samme følelsen. På denne måten kan emosjonell smitte gi en opplevelse av at følelsen eies av den enkelte og ikke er noe felles, og slik sett har ikke emosjonell smitte noe med å dele noe sammen å gjøre. Emosjonell smitte gir ingen kunnskap om utgangspunktet for følelsen eller kunnskap om likheten mellom ens egen følelse og det den andre har. Dette fordi den ikke rommer forståelse av den andres mentale liv (Zahavi & Rochart, 2015). Emosjonell smitte gjennom beboernes felles vandring skaper derfor ingen vi-opplevelse.

Så langt har jeg til nå vist ulike samhandlingsmønstre mellom beboerne, som gir seg forskjellige utslag i enhetene, og som kan sies å påvirke utviklingen av en type fellesskap. Det som er gjennomgående, er emosjonenes påvirkning i de ulike formene for samhandling, eller en noe mer mangelfull sådan. Emosjoner og affektivitet ser ut til å skape ulike dynamikker mellom beboere, noe som igjen vil være med på å prege den enkelte enhet og avdeling.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist til den mer grunnleggende forståelsen av hva som kan foregå innenfor et hverdagsliv på to skjermede avdelinger. Det før-refleksive og refleksive selvet, med deres iboende intensjonalitet og sosialitet gjennom empati og emosjoner, er mulighetsbetingelser og grunnlaget for å utvikle et vi. Vi-et er dermed utgangspunktet for å kunne skape hverdagslivet med sine fellesskap. Dette gjør at vi-intensjonalitet er